

Kanaal van Karel van Gelre

Ligging

Het Kanaal van hertog Karel van Gelre loopt van het Nijkerkernauw tot de spoorlijn Amersfoort-Zwolle tussen Amersfoort en Nijkerk in. De totale lengte van het kanaal bedroeg in het verleden circa 5 kilometer. Nu zijn daar een drietal kleine stukjes van over met een gezamenlijke lengte van enkele honderden meters. Het kanaal is ook wel bekend onder de naam Nieuwe (of Oude) Rijn, ofwel de Rijn in de lokale volksmond.

Geschiedenis

Een ambitieuze hertog

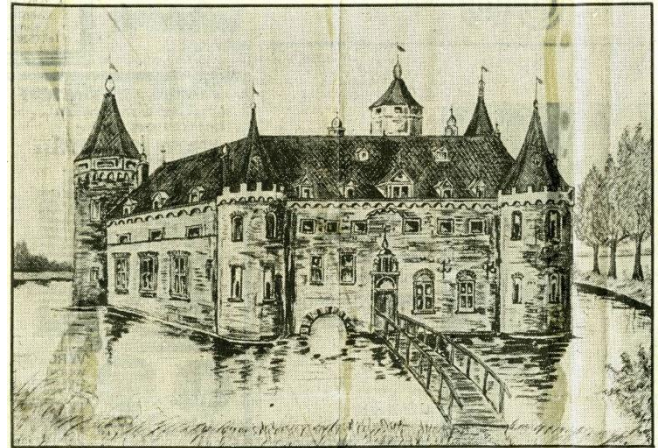
Wellicht heeft het kanaal ooit een meer formele naam gehad, maar in de mij bekende bronnen wordt er alleen gesproken van het kanaal van Karel, hertog van Gelre. Van een meer fatsoenlijke naam is het waarschijnlijk ook nooit gekomen, want een echt kanaal is het nooit geworden. Eerst eens terug in de tijd. Aan het einde van de vijftiende eeuw waren het roerige tijden in het hertogdom Gelre. Een familiestrijd tussen Arnold en zijn zoon Adolf leidde er in 1473 toe dat de Bourgondische troepen van Karel de

Stoute Gelre bezetten. Met de dood van Karel de Stoute kwam in 1480 een nieuwe bezettingsmacht, ditmaal onder leiding van Maximiliaan van Habsburg. Het zou tot 1492 duren voordat Karel van Egmond, de zoon van Adolf, terugkeerde naar Gelre. Hij was vastbesloten om zijn voorvaderlijk bezit terug te winnen. Dit lukte hem in 1514 toen hij als laatste stad Arnhem veroverde. Hierna ging hij de strijd aan met andere steden en gewesten, zoals Friesland, Groningen, Drenthe, de Ommelanden en het sticht Utrecht. Roemrijke veldheren als Maarten van Rossum en Bernt van Hackfort voerden de Gelderse troepen aan. In 1528 ging echter Utrecht verloren en in 1536 de stad Groningen. Karel van Egmond had echter zijn belangrijkste doel bereikt: keizer Karel V erkende zijn rechten in Gelre en Zutphen.

Het Slot Hulkestein

Dit optimale resultaat had Karel van Egmond voor een groot deel te danken aan zijn militaire en economische vaardigheden. In militair opzicht was in zijn tijd het Slot Hulkestein (1) een belangrijk kasteel op de grens met het Oversticht nabij Spakenburg. Vanuit dit in 1427 gebouwde slot werd de vaart langs de Zuiderzee gecontroleerd. Er werd ook vaak om gevochten. In 1517 werd het slot opgeblazen om in 1524 weer te worden herbouwd. Lang heeft het vervolgens niet meer gefunctioneerd. In 1543 verloor het hertogdom Gelre, met de oprichting van de zeven verenigde provinciën, zijn zelfstandigheid. Daarmee verdween ook het bestaanrecht van het kasteel. Het kasteel verwerd tot een ruïne en verdween in de Zuiderzee. Er wordt wel aangenomen dat de fundamenten nu onder het dijklichaam van Zuidelijk Flevoland liggen.

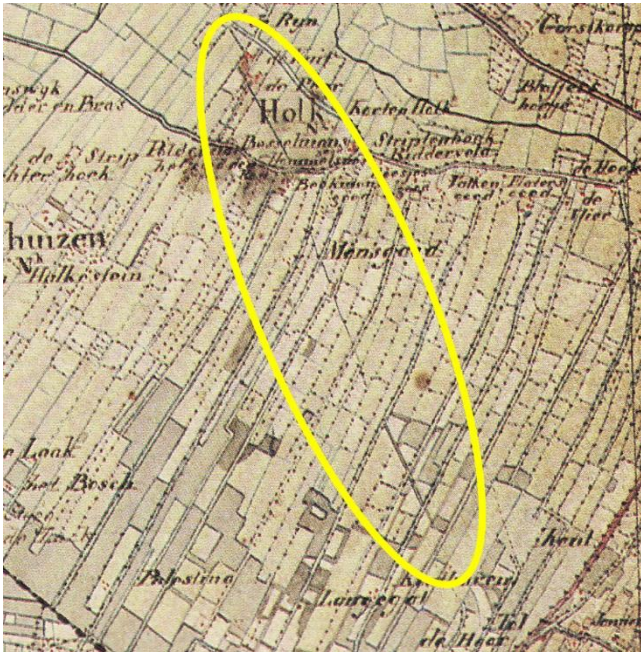
Prent Slot Hulkestein (bron: @Nederlandse Kastelenstichting, Kenniscentrum voor kasteel en buitenplaats).

Een kanaal bij het Slot

Karel van Egmond begreep dat het van belang was het hertogdom ook economisch tot bloei te laten komen. In zijn tijd nam het belang van de Hanzesteden (zoals Kampen, Deventer en Zutphen) snel af. Één van de oorzaken hiervoor was het verzanden van de IJssel, een rivier die ook grotendeels werd gecontroleerd door het Oversticht. Kort voor 1500 bedacht hij dan ook het plan om een vaarverbinding aan te leggen tussen de Zuiderzee en de Rijn bij Wageningen. Dit kanaal liep geheel over Gelders grondgebied en is bekend onder meerdere namen: Ouden Rhijn, Nyhe Rijn en Rijnstroem.

De werkzaamheden werden rond 1502 gestart. Begonnen werd bij Slot Hulkestein. Vervolgens werd richting Wageningen gegraven. Heel ver kwam men niet. Oude kaarten laten zien dat de werkzaamheden niet verder liepen dan de straatweg tussen Amersfoort en Nijkerk. Het kanaal is circa 8 meter breed en 2 meter diep geweest. Over de oorzaak van de in 1545 definitief neergelegde werkzaamheden is niets bekend. De tegenslagen in de militaire strijd, de kosten van het project en het verlies van de zelfstandigheid in 1543 zullen in ieder geval een rol hebben gespeeld. Het kanaal is vervolgens snel in verval geraakt en eigenaren van aanliggende gronden zijn al binnen enkele jaren gestart met de demping van het kanaal. Het

noordelijke deel is door dijkverplaatsingen en overstromingen weggeslagen. Het zuidelijke deel is nog lang in de verkaveling zichtbaar gebleven, maar is wel geleidelijk aan kleiner geworden. Nu resteren nog slechts een drietal zichtbare stukjes, maar kijk eens vanuit de lucht en je ziet meer.

De situatie in 1850 (links) en in 1990 (rechts).

Kleine restanten van het kanaal zijn nog zichtbaar.

Langs het Kanaal van hertog Karel van Gelre

Waar te beginnen?

Toen ik voor het werk de geschiedenis van de gemeente Nijkerk onderzocht, kwam ik een beschrijving van dit bijzondere kanaal tegen. Hoewel niet ver van huis, was dit kanaal mij nog nooit opgevallen. Nu moet worden gezegd dat zelfs met de wetenschap van het kanaal, het nog nauwelijks te vinden is. Zoals altijd biedt de topgrafische kaart houvast. Deze kaart laat zien dat er over een afstand van circa 3 kilometer nog drie kleine kanaalrestanten bestaan. Ze vormen met hun noordwest-zuidoost gerichte structuur een eigenaardig gezicht binnen een gebied dat strak van zuidwest naar noordoost verkaveld is.

Boerderij De Oude Rijn

Wie nog wat beter op de kaart kijkt, ziet dat het meest noordelijke restant is gelegen naast een boerderij met de naam 'De Oude Rijn' (2). Mooier kan het eigenlijk niet, een toponiem (geografische benaming) dat rechtstreeks verwijst naar de functie van het kanaal. Het kanaal moest namelijk een verbinding leggen met de Rijn. Wellicht werd het kanaal ooit wel aangeduid als Nieuwe Rijn, maar is het na het verval Oude Rijn geworden en heeft een boerderij deze naam overgenomen. Helaas kun je hier echter niet bij het restant, overigens niet meer dan een sloot, komen. Vanaf de Korte Holk is de loop wel te volgen in de aanliggende beplanting en, vrij bijzonder, de plaatsing van de bijgebouwen van een aangelegene andere boerderij.

Werk aan de weg

Op naar het volgende kanaaldeel (3). Vroeger was dit aan de zuidkant via een landweggetje nog te bereiken, maar helaas lukt dat sinds een half jaar niet meer door de werkzaamheden aan de nieuwe op- en afrit van de A28. Echter van de andere kant is er nu prima bij te komen. De nieuwe randweg van Corlaer loopt namelijk recht

naar dit kaneeldeel toe om vervolgens keurig langs het kanaal te lopen. Hier is duidelijk rekening gehouden met de historische loop van het kanaal.

Aan de grens van Corlaer

Dan verder naar het meest zuidelijke en laatste kanaaldeel. Dit is gelukkig nog goed te bereiken en ook goed te zien (4). Het is gelegen aan de Fliertsteeg, een landbouwweg tussen het buurtschap Holkerveen en de nieuwe woonwijk Corlaer van Nijkerk. Het kanaaldeel kruist hier de weg en loopt aan beide zijden circa 100 meter door. Voor wie het weet is het niet te missen, het kanaal wordt begrensd door hoog opgaande bomen (elzen) die deels ruim in het water staan. Langs het westelijke deel ligt een flinke perceelssloot. Dit zal niet het kanaal zijn geweest. Het kanaaldeel zelf is een drassig rechthoekig stuk grond met veel bomen erop van circa 8 meter breed. Een grotendeels verland stuk water, maar nog wel te herkennen. Het oostelijke deel is zonodig nog drassiger. Verder is er niets wat herinnert aan dit bijzondere stukje cultuurhistorie. Langskomende mensen kijken je verbaasd aan. Wat valt hier nou te zien? Wat ik in ieder geval wel zie is een oprukkend Corlaer. Ik hoop maar dat de uiterste grens van deze woonwijk nu wel is bereikt. Ik vermoed van wel als je kijkt naar hoe is om gegaan met het middelste kanaaldeel, dat was duidelijk een begrenzing. Een goed teken.

Ik kan inmiddels melden dat de groei van Corlaer wel is doorgegaan met een nieuw bedrijventerrein, maar dat mede dankzij dit artikel het kanaal een rol heeft kunnen spelen bij de verdere inrichting ervan. Vanaf de Fliertsteeg tot aan de Rijksweg A28 is het tracé van het kanaal weer grotendeels ontgraven en daarmee weer zichtbaar gemaakt. De randweg blijft er mooi langs lopen. Een mooi resultaat.

Kijk eens vanuit de lucht

Later pas zou ik ook eens via Google Earth naar het gebied kijken en wat blijkt? Het kanaal is vanuit de lucht nog veel beter zichtbaar dan vanaf de grond. Niet alleen de drie kanaaldelen zijn te zien, maar ook een duidelijke lijn tussen deze kanaaldelen en vanaf het kanaaldeel bij boerderij de Oude Rijn richting de dijk. Omdat de grond toch geruime tijd vochtiger was en lager lag dan de omgeving heeft er een verkleuring van de grond plaatsgevonden met als resultaat dat kanaal vanuit de lucht nog zeer goed te zien is, ook al is het merendeel nu grasland. Zo kan je vanaf het Nekkeveld in natte tijden het kanaal goed zien als een aaneenschakeling van plassen. Ga eens kijken zou ik zeggen en verbaas je.

Bij het nieuwe bedrijventerrein is rekening gehouden met het oude tracé en zelfs de straatnaam toont een verwijzing.

Wat valt op?

- veel te beleven is er natuurlijk niet langs een grotendeels verdwenen kanaal. Bijzonder is het echter wel om van iets dat eeuwenoud is toch nog enkele restanten te zien. Verwacht echter niet er mooi langs te kunnen lopen. Je kunt er vrijwel niet bij. Alleen langs de Fliertsteeg zijn de kanaalrestanten goed te aanschouwen;
- over nieuwe verbindingen tussen Zuiderzee en de Rijn is in de loop van eeuwen veel te doen geweest. Dit is één van de eerdere pogingen daartoe. Met het verschuiven van de economische macht naar Amsterdam, zocht ook deze stad naar nieuwe verbindingen. Uiteindelijk is het Amsterdam-Rijnkanaal daar het gevolg van. Dit kanaal is ook wel eens geprojecteerd door de Gelderse Vallei. Uiteindelijk is toen besloten dat er een Valleikanaal kwam. Een kanaal zonder scheepvaartfunctie, maar met enkel een waterhuishoudkundige functie. Aangezien alle beken uit de Vallei bij Amersfoort uitkomen was de ligging aldaar te prefereren over het mogelijk opnieuw oppakken van het tracé van het kanaal van hertog Karel van Gelre. Ben benieuwd of dit kanaal sowieso bij de besluitvorming betrokken is geweest;
- het kanaal lijkt onbekend en onbemand, maar vanuit de lucht is het wonderwel goed te zien. Verder wordt er wel zeker rekening mee gehouden met ruimtelijke ontwikkelingen. kijk maar eens naar de uitbreiding van Corlaer en de aansluitende randweg ten opzichte van het middelste kanaaldeel (richting de nieuwe aansluiting op de rijksweg A28);
- het zou niet onaardig zijn om een klein informatiebordje te plaatsen bij de Fliertsteeg. Hier wandelen en fietsen veel mensen die wonen in uit de grond gestampte nieuwbouwwijken. Toch leuk om te weten dat ze naast iets vrij unieks wonen;
- Na de eerste publicaties van deze pagina werd ik gewezen op de publicaties van Peter

Bijvank in het blad Oud Nijkerk. De heer Bijvank heeft zich in de jaren negentig van de vorige eeuw letterlijk en figuurlijk verdiept in het kanaal. Dit heeft onder meer een reconstructie van het tracé opgeleverd. Veel van de nu bekende informatie steunt direct of indirect op zijn onderzoek.

Literatuur

- Bijvank, P., Kanaal "De Oude Rijn" verstopt in de bodem van de polder Arkemheen, in: Oud Nijkerk, maart 2006;
- Bijvank, P. De geschiedenis van de polder kijkt je aan, in: Oud Nijkerk, maart 2009;
- BügelHajema Adviseurs en Gemeente Nijkerk, Basisnotitie Beleidsnota Cultuurhistorie Nijkerk, Nijkerk/Amersfoort, 2006;
- Dooren, F. van, Landschappen van Nijkerk-Arkemheen, Callenbach, Nijkerk, 1986;
- Provincie Utrecht, Roland Blijdenstijn, Tastbare tijd; Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht, Plan Plan Uitgeverij, Amsterdam, 2005.

WWW.KANALENNEDERLAND.NL